

DOI: 10.32347/2786-7269.2024.7.310-320

УДК 711

д.т.н., професор **Татарченко Г.О.**,
tatchenkogalina@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4685-0337,
засл. будів. України **Поркуян С.Л.**,
porkuian_sl@snu.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1413-1576,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ПОВОЄННОГО СКЛАДАННЯ НОВОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ МІСТ

Розглянуто формування комплексного підходу до повоєнного складання нового Генерального плану міста, проектування міської забудови, розвиток методичних засад застосування Генерального плану та його використання для відновлення міської забудови. Визначено, що для формування комплексного підходу до повоєнного складання нового генерального плану міста необхідно враховувати досвід міст Європи та світу. На прикладі м. Северодонецька запропоновано низку кроків, які необхідно виконати для складання стратегії та плану соціально-економічного його відновлення та розвитку. Отримано SWOT-аналіз, що забезпечує формування підходів до розробки Генплану на наукових засадах. Запропоновано раціональні та економічно вигідні комплекси заходів, які можуть забезпечити необхідний комплексний підхід до повоєнного складання нового генерального плану.

Ключові слова: генплан; повоєнний розвиток; міські території; стратегія відновлення.

Постановка проблеми. Містобудування належить до багатогранної творчої діяльності, пов'язаної й законодавчим урегулюванням, народногосподарчим плануванням та управлінням у ході реконструкції міст чи при новому будівництві, дозволяє за допомогою архітектурно-будівельних рішень формувати просторове середовище проживання жителів міста [1].

Містобудівне планування спрямоване на вирішення комплексу складних архітектурно-художніх, будівельно-технічних, соціально-економічних і санітарно-гігієнічних проблем в міській забудові. Архітектурно-містобудівна діяльність спрямована на формування стратегії та планування напрямів розвитку міст. При розробці містобудівного плану міста необхідно враховувати природний, історико-архітектурний, економіко-географічний, соціальний і виробничий потенціал. Розробка містобудівного плану розвитку міста складається з таких заходів, як містобудівне зонування, територіальне планування, архітектурно-будівельне проектування і будівництво, капітальний

ремонт, реконструкція об'єктів капітального будівництва, а також експлуатації будівель і споруд [2].

Запропоновані рішення містобудівної політики підвищують ефективність використання міської території, оптимізують і раціонально організують міський простір, підтримують історичний вигляд і формують індивідуальність району або міста в цілому, сприяють зміцненню соціальної стабільності.

Актуальною проблемою стає процес відновлення міст який відбуватиметься в екологічно безпечний спосіб, а також сприятиме сталому використанню природних ресурсів. Це важливо, щоб забезпечити виживання країни у довгостроковій перспективі, а також це дає надію та напрямок застосування зусиль уже сьогодні. Планування та підготовка сьогодні, заздалегідь, врятує життя та підвищить шанси на успіх [3].

Частиною цього амбітного порядку денного є Генеральний план території – чи не основний документ, який дозволяє громаді повноцінно управляти своєю територією, робити призначення, залучати інвесторів. В роботі є спроба викласти низку концептуальних аспектів по відбудові та відновленню життєдіяльності міста Сєверодонецька через призму створення нового Генерального плану міста.

Метою дослідження є формування комплексного підходу до повоєнного складання нового Генерального плану міста Сєверодонецька, проектування міської забудови, розвитку методичних основ застосування Генерального плану щодо відновлення міської забудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та огляд процесів відновлення життєдіяльності міст та територій після воєнних дій (Польща – Варшава, Гданськ; Німеччина – Мюнхен, Дрезден, Дортмунд, Берлін; Боснія і Герцеговина – Сараєво; Фінляндія – Хельсінкі; Південна Корея – Сеул; Японія – Токіо та інші) свідчить про те, що відновлення відбувалось на основі стратегій та планів соціально-економічного відновлення та розвитку (СЕВР) територій та складання (оновлення) генеральних планів територій міст та громад [4-7].

Відновлення міст потребує ухвалення концепції/стратегії, яка визначає їх майбутнє. Майже всі досліджувані міста мали такі стратегічні документи. Але не всі вони виявилися однаково ефективними. Там, де концепції/стратегії/плани розроблялися не політиками, а фахівцями, та де до їх розробки і обговорення залучалися мешканці міст (Мюнхен, Дортмунд, Гельсінкі, Токіо, Сараєво), процес відновлення відбувався швидкими темпами та на високому якісному рівні. Там, де залучення громадськості відбувалося суто формально і фактично все вирішувалося на центральному рівні у директивному порядку (Дрезден, Східний Берлін, Бейрут, Мосул), відновлення проходило складно,

супроводжувалося соціальними заворушеннями та було неефективним з точки зору досягнення результату – побудови комфортного і привабливого для людей міста – за умов оптимального використання наявного фінансового та людського ресурсу [8,9].

Країни-донори та міжнародні інституції підтримують розробку стратегічних документів, спрямованих на відновлення міст і фінансово, і консультативно. Водночас і самі міста мають відігравати активну роль у цьому процесі. Гарно підготовлений та ретельно обрахований план відновлення, крім іншого, має продемонструвати донорам та інвесторам політичну зрілість та економічну грамотність місцевої влади, а також її спроможність реалізувати запропонований план ефективно й у рамках бюджету. Тому наявність ретельно обрахованого плану відновлення міста є запорукою швидкого отримання фінансових ресурсів для його реалізації та залучення інвестицій на прийнятних для громади умовах. Й чим раніше місто розробить стратегію/план свого відновлення, тим краще. Багато міст починали працювати над формуванням концепції розвитку міста ще тоді, коли тривала війна. Наприклад, Сараєво розробило план відновлення міста у той час, коли воно знаходилося в облозі [10]. Це дало йому змогу суттєво скоротити підготовчий етап до відновлення міста.

Ні для кого не є відкриттям те, що міста мають розвиватися у відповідності до генеральних планів та правил зонування міст, які є чіткими та зрозумілими всім – і населенню, і бізнесу. Лише тоді вони стануть зручними для своїх мешканців, забезпечуючи комфортні умови проживання, навчання та ведення бізнесу. На жаль, далеко не всі міста України мали такі плани у мирний час. В умовах відновлення міст такий стан справ є неприйнятним

Генеральний план міста, яке підлягає відбудові після війни, має бути розробленим таким чином, щоб зменшити соціальну нерівність мешканців залежно від місця їх проживання та створити умови для майбутнього розширення міста. Позитивним вважається досвід застосування багатфункціонального підходу при плануванні нових та реконструкції існуючих районів міста [11]. Це дає змогу запобігти створенню спальних районів та уникнути проблем з транспортним сполученням і наданням соціальних послуг мешканцям міста. Важливою складовою генеральних планів має стати планування громадських просторів та забезпечення стимулів для розширення їх площі, зокрема, шляхом кореляції встановлення поверховості житла з вимогами до розташування поряд з ним об'єктів соціальної інфраструктури, парків, зелених зон. Врахування цих питань при плануванні розвитку міст знижує соціальну напругу в суспільстві, яка майже завжди відчувається в містах протягом певного часу після війни, та забезпечує

привабливість міста для проживання і ведення бізнесу. Не випадково, що ті міста, які застосовували подібні підходи до планування й зонування своїх міст (Мюнхен, Сеул, Токіо) дуже стрімко розвивалися та розширювалися, залишаючись комфортними для своїх мешканців [12].

Місцева влада є відповідальною не лише за розроблення, але й за імплементацію планів відновлення міст. Для того, щоб цей процес відбувався ефективно в громаді мають бути запроваджено відповідні процедури.

Перш за все, це стосується організації дієвого контролю за виконанням Плану відбудови міста відповідно до затверджених у ньому параметрів та з додержанням вимог генерального плану міста. Цей процес має бути відкритим та прозорим. Мешканці міста та бізнес у будь-який момент повинні мати доступ до інформації, яка дає змогу їм зрозуміти, чи все відбувається відповідно до схвалених планів та програм. Якщо виникають будь-які проблеми на цьому шляху, то має бути зрозумілим, хто у цьому винен або що стало причиною відхилень від запланованої траєкторії відбудови міста, та яким чином, у які терміни та за рахунок яких механізмів місцева влада планує розв'язувати ці проблеми. Формальний підхід до контролю за відбудовою міста, коли ніхто не аналізує виконання стратегій та планів розвитку міста, або цей аналіз є неінформативним для мешканців та бізнесу, є неприйнятним для міст, які відновлюються після війни.

Важливо позбутися й занадто бюрократичних та тривалих процедур узгодження питань, пов'язаних із будівництвом та приєднанням об'єктів до комунальних мереж міста (водопостачання та водовідведення, тепlopостачання, електропостачання, тощо). Зараз ці процеси у більшості українських міст не є прийнятними для інвесторів. Ця ситуація має бути врегульована якнайшвидше. Це цілком реальне завдання для країни, яка активно просувається в сфері діджиталізації надання публічних послуг населенню, та досягла значних успіхів у цьому питанні.

Спрощення та прискорення зазначених вище процедур має відбуватися у спосіб, який дасть змогу унеможливити корупцію або принаймні значно знизити її рівень. Вирішення цього завдання досягається просто – чіткі, зрозумілі та прості процедури; зручність та прозорість у їх застосуванні.

Теж саме стосується й проведення публічних закупівель в рамках відновлення міст, оскільки корупція у цій сфері стала однією з важливих перешкод для успішного відновлення майже у всіх країнах. Найбільш розповсюджена помилка полягала у використанні значного обсягу коштів, що виділялися на відновлення, без застосування конкурентних та прозорих процедур по причині необхідності прискорення здійснення заходів, що містяться у Плані відбудови міста. Така практика є неприпустимою та з часом

призводить до втрати довіри донорів й, відповідно, зменшення доступності фінансових ресурсів для розвитку міст. Це, зокрема, продемонстрував досвід Іраку та Лівану [13]. Всі кошти, що надходять від донорів, мають витратитися відповідно до зрозумілих та прозорих процедур. Ці процедури можуть бути спрощені або скорочені певним чином, але не скасовані.

Відновлення міст демонструє добрі результати, якщо влада залучає до цього процесу громадськість та приватний бізнес – «міжнародної допомоги ніколи не буде достатньо для повного відновлення країни після конфлікту, допомога має бути зосереджена на відтворенні умов, які дозволять приватному сектору та інститутам громадянського суспільства відновити комерційну та виробничу діяльність».

З огляду на це, доброю практикою вважається створення у місті консультаційних рад, не формальних, а реально працюючих, за участю представників громадських організацій, профільних асоціацій та приватного бізнесу. Вони мають стати активними учасниками процесу відновлення міста, забезпечуючи реалістичність планів місцевої влади та їх суспільну підтримку.

Дуже корисним може стати залучення до процесу відновлення міст волонтерів. Такий досвід виявився позитивним у багатьох містах, що відбудовувалися після війни (наприклад, Мюнхен, Дортмунд, Варшава, Гельсінкі, Дрезден). Волонтерські організації надавали суттєву допомогу містам у розчищенні їх територій від руйнувань, створенні громадських просторів – парків, спортивних майданчиків, зон відпочину.

Там, де бізнес стає союзником та партнером міської влади, місто процвітає. Водночас, міста, в яких не було створено належних умов для діяльності приватного бізнесу, зокрема, малого та середнього, відновлювалися повільно та з проблемами (наприклад, Сеул у перше десятиріччя після війни, Дрезден та Східний Берлін). Разом з тим, залучення приватного бізнесу до відновлення міст має відбуватися при збереженні конкурентного середовища та з урахуванням публічного інтересу. Монополія в цьому процесі є дуже небезпечною. Це довів досвід відновлення Бейруту, відбудова якого була перетворена у суто комерційний проєкт приватної компанії.

Основні результати досліджень. Україна у повоєнній реконструкції повинна врахувати міжнародний історичний досвід, засвоїти уроки успішного вирішення проблем і вивчити негативні наслідки, щоб максимально уникнути помилок [14,15]. З метою оцінки всіх можливих обставин, ризиків, а також для розробки перспективної Концепції Генплану м. Северодонецька був виконаний SWOT-аналіз, який забезпечує формування підходів до розробки Генплану на наукових засадах, а саме, співставляючи сильні сторони з можливостями, а також враховуючи слабкі сторони та загрози (табл.1).

Таблиця 1.

**SWOT-аналіз щодо до повоєнного складання нового генерального плану
на прикладі м. Сєверодонецьк**

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
1. Наявність старого Генплану та оновлені ряд детальних планів територій (ДПТ). 2. Наявність опорної геодезичної мережі. 3. Виконані топографо-геодезичні роботи для оновлення існуючих картографічних планів. 4. Міжнародний досвід відновлення та генпланування. 5. Досвід міст та громад в Україні.	1. Неможливість проведення натурних обстежень території міста через його окупацію. 2. Значні руйнування інфраструктури міста (більш ніж 60%) (будівлі, споруди, мережі, екологія) . 3. Зношеність, «старіння» будівель, споруд , інженерних мереж та їх пошкодження. 4. Застарілі споруди цивільного захисту. 5. Технологічне відставання (обладнання, утеплення будинків, опалення будинків, енергоспоживання, збір мусору, його переробка тощо). 6. Наявність «хрущовок», 40-50% житлового фонду.
Можливості (O)	Загрози (T)
1. Можливість спроектувати та відновити місто на основі передових осучаснених енергозберігаючих та урбаністичних технологій з урахуванням екологічних вимог. 2. Відтерміновано в часі проведення обстежень руйнувань. 3. Допомога міжнародних організацій, партнерів, донорів, країн світу. 4. Можливості формування Стратегії розвитку міста та територіальної громади. 5. Можливості змін функціонального використання окремих територій.	1. Війна на території України. 2. Загроза нових руйнувань 3. Територія замінована, можливі вибухи та руйнування при розмінуванні 4. Невизнаний строк активної роботи територіальної громади 5. Загроза обстрілів після відновлення кордону та «закінчення війни»

Виходячи з вищевикладеного, досвіду інших країн та міст по відновленню та розвитку, аналізу реального стану ситуації в м. Сєверодонецьку для складання стратегії та плану соціально-економічного відновлення та розвитку м. Сєверодонецька необхідно виконати ряд кроків, які можливо та необхідно доповнювати:

1. Створення Консультаційної (Опікунської) Ради Сєверодонецької громади із представників міжнародних організацій, Сєверодонецької ВЦА, народних депутатів України від Луганщини, представників Кабінету України, представників від організацій, країн-інвесторів, спонсорів (наприклад Чехії, Фінляндії, Швеції), громадських організацій, бізнесу.

2. Створення на конкурсній основі пулу судових експертів, оцінювачів для експертизи всіх будівель та споруд, інфраструктури громади (у тому числі

житлових), згідно «Методики визначення шкоди та обсягів збитків» та Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення...» № 29213-IX від 23.02.2023 р..

3. Створення комісії (можливо, Державної) для розгляду питань щодо компенсацій за зруйноване житло, зруйновані будинки, компенсацій бізнесу, за державне та комунальне майно, інші соціальні питання; прийняття рішень щодо зносу будинків, споруд, відновлення на основі висновків експертів, оцінювачів.

4. Опитування та анкетування найбільш великих підприємств громади (бюджетоутворюючих) таких, наприклад, як ЧАО «Азот», ЧАО «Імпульс», ТОВ «Тана», СПО «Склопластик», СНУ ім. В. Даля, торгівельних мереж: «Сім'я», «Сільпо», «Велика кишеня» та інших стосовно перспектив відновлення їх діяльності в м. Сєверодонецьку після його деокупації.

5. Підготовка та проведення інвестиційних конкурсів щодо залучення інвесторів.

6. Створення, облаштування чи будівництво тимчасових житлових приміщень для необхідних спеціалістів, які будуть на перших етапах приймати участь у відновленні життєдіяльності м. Сєверодонецька.

7. Створення соціально-економічних механізмів компенсації (переселення) жителів громади із зруйнованих та пошкоджених будинків.

8. Впровадження різноманітних систем пільгового кредитування населення, підприємств різних форм власності на зразок системи молодіжного пільгового житлового кредитування, кредитних механізмів для військовослужбовців, педагогів, працівників культури тощо.

9. Вивчення досвіду та прикладів відновлення та реновації територій, які зазнали пошкодження в наслідок війни (аналіз по світу та в Україні).

10. Створення вільних економічних зон з пониженими ставками оподаткування або нульовими ставками на період до 10 років (ініціювання законопроектів).

Висновки. Визнано, що для формування комплексного підходу до повоєнного складання нового генерального плану міста необхідно враховувати досвід відновлення міст Європи та світу. На прикладі м. Сєверодонецька визначені деякі аспекти концепції нового Генплану, які покращать процес відновлення міста, а саме:

- Розміщення, будівництво та облаштування бомбосховищ та укритій подвійного та більш призначення.
- Диверсифікація джерел опалення Сєверодонецької громади, проектування та будівництво квартальних або домових котельнь.

- Корегування екологічної захисної смуги від промзони «АЗОТу» до житлової забудови. що приведе до логічного знесення або перепрофілювання житлових будинків від вулиці Заводської до вулиці Танкістів.
- Розміщення, проектування та будівництво підприємства з переробки будівельного сміття, враховуючи значний обсяг демонтажу зруйнованих будівель та споруд.
- Розміщення, проектування та будівництво сміттепереробного заводу біля м. Северодонецьк;
- Розміщення, проектування та будівництво виробництв по виготовленню бетону, залізобетону, цегли та інших будівельних матеріалів в промзоні м. Северодонецька;
- Розміщення, проектування та будівництво бюветів водозабезпечення;
- Проектування та будівництво каналізаційної насосної станції для «нових» мікрорайонів м. Северодонецька.
- Проектування та створення зливної (дощової) каналізації у старій частині міста.
- Раціональне формування, створення та планування громадських просторів міста.

Список джерел.

1. Білошицька Н.І., Татарченко Г.О., Білошицький М.В., Уваров П.Є. Сучасні містобудівні проблеми сталого розвитку регіонів. Забезпечення сталого розвитку регіону: економічні, управлінські, правові та інформаційно-технічні аспекти: монографія. Северодонецьк, 2017. С. 145–153. ISBN 978-617-11-0118-0. UR.: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/90/82/90824f02-3ac5-408b-b2dc-b62c23704388/zsrr_monograf2017.pdf.
2. «Планування та забудова територій. ДБН Б.2.2-12:2019» https://ips.ligazakon.net/document/DBN00017?ed=2019_04_26
3. Teslia, I., Yehorchenkova, N., Yehorchenkov, O., Khlevna, I., Kataieva, Y., Jamečný, Lubomír, Khlevnyi, A., Latysheva, T., Veretelnik, V., & Ohirko, I. Development of the concept of building a corporate standard of portfolio management in the course of territory restoration planning in the context of Making-City project. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023. Vol. 4, No. 124. P. 6–18. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.285799>
4. Nebrat, V. Post-war economic recovery policy: experience of the Republic of Korea. *Ekonomika i Prognozuvannâ*. 2022. No. 4, P. 43–64. <https://doi.org/10.15407/eip2022.04.043>
5. Luc Verpoest, Leen Engelen, Rajesh Heynickx, Jan Schmidt, Pieter Pieter, Verstraete Uyttenhove. *Revival After the Great War: Rebuild, Remember, Repair, Reform*. Published by: Leuven University Press. 2020. 380 p. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1b0fvbf>
6. Jeffrey M. Diefendorf. *Urban Reconstruction in Europe After World War II*. Urban Studies. 1989. Vol. 26, No. 1. P.128-143. <https://www.jstor.org/stable/43192341>
7. Slyvka, T. German concerns: post-war revival and the role in economic recovery. *İstoriâ Narodnogo Gospodarstva Ta Ekonomičnoi Dumki Ukraïni*. 2022. No.55, P. 63–76. <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.063>

8. Jutta Bakonyi, Peter Chonka, Kirsti Stuvoy. War and city-making in Somalia: Property, power and disposable lives. *Political Geography*. 2019. Vol. 73. P. 82-91. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2019.05.009>
9. Shaimaa Hameed Hussein, Zina Abdulla, N.M. Daood. Urban regeneration through post-war reconstruction: Reclaiming the urban identity of the old city of Mosul. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. 2019. Vol. 7, No. 1. P.294-301. <http://pen.ius.edu.ba>
10. Відбудова Берліна та Сараєва: що сталося з містами, які розділила історія? <https://transparentcities.in.ua/news/vidbudova-berlina-ta-saraieva-shcho-stalosia-z-mistamy-yaki-rozdilyla-istoriia>
11. Mulesa, O., Horvat, P., Radivilova, T., Sabadosh, V., Baranovskyi, O., Duran, S. Design of mechanisms for ensuring the execution of tasks in project planning. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023. Vol. 2, No. 122. P.16–22. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.277585>
12. Occupation and Reconstruction of Japan, 1945–52. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/japan-reconstruction>
13. Turning crises into opportunities: stories from Iraq and Lebanon. <https://medium.com/@UNDPArabic/turning-crises-into-opportunities-stories-from-iraq-and-lebanon-836e7cc30887>
14. How Ukraine is Managing a War Economy. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/12/20/cf-how-ukraine-is-managing-a-war-economy>
15. Political Solution Founded on International Law, Restoring Ukraine’s Territorial Integrity, Only Way to End War, General Assembly President Tells Delegates. <https://press.un.org/en/2023/ga12516.doc.htm>

d.t.s., professor **Tatarchenko Halyna**,
 honored builder of Ukraine, senior teacher **Porkuian Serhiy**
 Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

THE FORMATION OF A COMPLEX APPROACH TO THE POST-WAR DRAWING UP OF A NEW GENERAL CITY PLAN

The formation of a comprehensive approach to the post-war drafting of a new General Plan of the city, the design of urban development, the development of methodological principles for the application of the General Plan and its use for the restoration of urban development are considered. It was determined that in order to form a comprehensive approach to the post-war drafting of a new master plan of the city, it is necessary to take into account the experience of cities in Europe and the world. Using the example of the city of Severodonetsk, a number of steps are proposed that must be completed in order to draw up a strategy and plan for its socio-economic recovery and development. A SWOT analysis was obtained, which ensures the formation of approaches to the development of the General Plan on a scientific basis. Rational and economically beneficial sets of measures are proposed, which can provide the necessary comprehensive approach to the post-war drafting of a new master plan.

Key words: General plan; post-war development; urban areas; recovery strategy.

REFERENCE.

1. Biloshytska N.I., Tatarchenko H.O., Biloshytskyi M.V., Uvarov P.Ie. (2017). Suchasni mistobudivni problemy staloho rozvytku rehioniv. Zabezpechennia staloho rozvytku rehionu: ekonomichni, upravlinski, pravovi ta informatsiino-tekhnicni aspekty: monohrafiia. Sievierodonetsk, C. 145–153. - https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/90/82/90824f02-3ac5-408b-b2dc-b62c23704388/zsrr_monograf2017.pdf. {in Ukrainian}
2. «Planuvannia ta zabudova terytorii. DBN Б.2.2-12:2019» (2019). https://ips.ligazakon.net/document/DBN00017?ed=2019_04_26. {in Ukrainian}
3. Teslia, I., Yehorchenkova, N., Yehorchenkov, O., Khlevna, I., Kataieva, Y., Jamečný, Ľubomír, Khlevnyi, A., Latysheva, T., Veretelnyk, V., & Ohirko, I. (2023). Development of the concept of building a corporate standard of portfolio management in the course of territory restoration planning in the context of Making-City project. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 4, No. 124. P. 6–18. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.285799>. {in English}
4. Nebrat, V. (2022). Post-war economic recovery policy: experience of the Republic of Korea. *Ekonomika i Prognozuvannâ*, No. 4, P. 43–64. <https://doi.org/10.15407/eip2022.04.043>. {in English}
5. Luc Verpoest, Leen Engelen, Rajesh Heynickx, Jan Schmidt, Pieter Pieter, Verstraete Uyttenhove. (2020). *Revival After the Great War: Rebuild, Remember, Repair, Reform*. Published by: Leuven University Press. 380 p. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1b0fvbf>. {in English}
6. Jeffrey M. (1989). Diefendorf. *Urban Reconstruction in Europe After World War II*. *Urban Studies* Vol. 26, No. 1. P.128-143. <https://www.jstor.org/stable/43192341>. {in English}
7. Slyvka, T. (2022). German concerns: post-war revival and the role in economic recovery. *Ìstoriâ Narodnogo Gospodarstva Ta Ekonomičnoï Dumki Ukraïni*, No.55, P. 63–76. <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.063>. {in English}
8. Jutta Bakonyi, Peter Chonka, Kirsti Stuvoy. (2019). War and city-making in Somalia: Property, power and disposable lives. *Political Geography*, Vol. 73. P. 82-91. {in English}
9. Shaimaa Hameed Hussein, Zina Abdulla, N.M. Daood. (2019). Urban regeneration through post-war reconstruction: Reclaiming the urban identity of the old city of Mosul. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. Vol. 7, No. 1. P.294-301. <http://pen.ius.edu.ba>. {in English}

10. Vidbudova Berlina ta Saraieva: shcho stalosia z mistamy, yaki rozdilyla istoriia? <https://transparentcities.in.ua/news/vidbudova-berlina-ta-saraieva-shcho-stalosia-z-mistamy-yaki-rozdilyla-istoriia>. {in Ukrainian}
11. Mulesa, O., Horvat, P., Radivilova, T., Sabadosh, V., Baranovskyi, O., Duran, S. (2023). Design of mechanisms for ensuring the execution of tasks in project planning. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 2, No. 122. P.16–22. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.277585>. {in English}
12. Occupation and Reconstruction of Japan, 1945–52. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/japan-reconstruction>. {in English}
13. Turning crises into opportunities: stories from Iraq and Lebanon. <https://medium.com/@UNDPArabic/turning-crises-into-opportunities-stories-from-iraq-and-lebanon-836e7cc30887>. {in English}
14. How Ukraine is Managing a War Economy. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/12/20/cf-how-ukraine-is-managing-a-war-economy>. {in English}
15. Political Solution Founded on International Law, Restoring Ukraine’s Territorial Integrity, Only Way to End War, General Assembly President Tells Delegates. <https://press.un.org/en/2023/ga12516.doc.htm>. {in English}